

NOMADI MARGINE

Međunarodni znanstveni skup
Budimpešta, 24. ožujak 2010.

Szerkesztette
Lukács István

A szerkesztő munkatársai
Dudás Előd
Mann Jolán

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2019

A konferenciakötet megjelentetését támogatták
Budapest Főváros XV. kerületi Horvát Önkormányzat
Ferencvárosi Horvát Nemzetiségi Önkormányzat
Kőbányai Horvát Önkormányzat
Lipótvárosi Horvát Önkormányzat
XIII. Kerületi Horvát Nemzetiségi Önkormányzat
Zuglói Horvátok Önkormányzata

SZAKMAI LEKTOROK

Medve Zoltán

Virág Zoltán

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ

Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

Sorozatszerkesztő Lukács István

A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés Robinco Kft

ISSN 1789-3976 ISBN 978-963-489-082-9

TARTALOM

Stjepan LUKAČ	
Uvodna riječ	9
Katja BAKIJA	
Marko Bruerović (Marc Bruère Desrivaux) pjesnik i diplomat	11
Mario BEREČIĆ	
Novi početak – obnovljeno izdavaštvo na hrvatskom jeziku u Baji	21
Mirta BIJUKOVIĆ MARŠIĆ	
Izgubljene na margini	29
Timea BOCKOVAC	
Vulgarizmi u hrvatskom i mađarskom jeziku nekada i danas	37
Branka BRLENIĆ-VUJIĆ	
Nomadi margine – avangarda u Hrvatskoj i Mađarskoj (popunjavanje mozaika)	49
Franciska ČURKOVIĆ-MAJOR	
Karlovac 1918. Tragom jednog romana Gyule Somogyváryja	71
Aleksandra ĐURIĆ	
Trubarovi imaginarni čitatelji. Problem autorske knjižne posvete u protestantskoj literaturi 16. stoljeća	97
Előd DUDÁS	
Mađarski jezični utjecaj u <i>Prekomurskoj pjesmarici</i>	113

- Loretana FARKAŠ**
Slavonska grafija u prvoj polovici 18. stoljeća121
- Šandor HORVAT**
Arhaične molitve kod Hrvata u Mađarskoj153
- Tatjana ILEŠ**
Tko je Antigona iz Dežmanove?183
- Sanja JUKIĆ**
Fotostilistika pjesničkoga teksta – studium i punctum
fototekstova Milorada Stojičića191
- Orsolya KÁLE CZ-SIMON**
Vlast, fantastika i utopija. Dodirne točke hrvatske i mađarske fantastične književnosti u 20. stoljeću199
- Marica KANIŽAI**
Zamjena osobnih imena pomurskih Hrvata i zamjena jezika219
- Tomislav KREKIĆ**
Preporodni pokušaji među bačkim i gradišćanskim Hrvatima231
- István LADÁNYI**
Zaboravljen na međuprostoru / u međuvremenu. Ervin Šinko / Sinkó Ervin237
- Stjepan LUKAČ**
Jezična subverzija kao prag postmoderne? (Ludističko-znanstveni ili znanstveno-ludistički eksperiment).....245
- Jolán MANN**
Enver Čolaković – prešućeni pisac i prevoditelj mađarske književnosti253

Ivan MARKOVIĆ	
Hrvatski <i>Dvandva</i>	279
Anđelko MRKONJIĆ	
Ivan Mesner – iz margine u marginu	297
István NYOMÁRKAY	
Mađarski jezični utjecaji u hrvatskom prijevodu Verbecijeva Tripartituma	309
Tatjana PIŠKOVIĆ	
Rubna područja rodne kolebljivosti u hrvatskome jeziku	319
Goran REM	
Margina centra, donatologija	331
Helena SABLJIĆ TOMIĆ	
Žene i margina	341
Marko SAMARDŽIJA	
O jednom zaboravljenom prijedlogu „Kod reforme hrvatskoga pravopisa“	351
Krešimir ŠIMIĆ	
Funeralno pjesništvo Mavra Vetranovića	363
Anđelka TUTEK	
Gradišćanski anonimni zapis <i>Aleksander – Julijana Kreposna</i> na gradišćanskohrvatskoj pozornici	377
Nikola TUTEK	
Antun Karagić – Bunjevac što zasja između dva utamničenja (Svjedočenja iz časopisa <i>Danica</i> izdanih prije drugog svjetskog rata)	387

Alojzija TVORIĆ

Stilske posebnosti molitvi u molitveniku *Putni tovaruš*
Ane Katarine Frankopan Zrinski401

Tina VARGA OSWALD

Središte na rubu – mađarska i hrvatska avangardna li-
rika (književno-povijesni okvir)417

István VIG

O partikulama437

Petar VUKOVIĆ

Dijalektalno pjesništvo u bačkih Bunjevaca449

Jezična subverzija kao prag postmoderne? (Ludističko-znanstveni ili znanstveno-ludistički eksperiment)

STJEPAN LUKAČ

Sveučilište Loránda Eötvösa u Budimpešti
lukacs.istvan@btk.elte.hu

Abstract: This paper is a scientifico-ludistic text that presents a methodological alternative in the analysis of Krleža's Ballads of Petrica Kerempuh (Balade Petrice Kerempuha), by applying some basic conclusions reached by the Hungarian literary theory community in the discussions on Péter Esterházy's novel, *Seventeen swans* (Tizenhét hattyúk). The paper also suggests the revalorisation of the Ballads of Petrica Kerempuh as a proto-postmodernist text, thus suggesting the reconsideration of the boundary between modernism and postmodernism in the Croatian literature.

Keywords: Péter Esterházy, *Tizenhét hattyúk*, Miroslav Krleža, *Balade Petrice Kerempuha*, linguistic subversion, proto-postmodernism

PROLEGOMENA (PRETHODNE NAPOMENE)

Povijest pišu pobjednici. Legende tka narod. Učenjaci fantaziraju. Izvjesna je samo smrt. – tako završava glasovita Esterházyjeva novela *Mily dicső a hazáért halni* (Al je dično za domovinu mrijeti), koja je zapravo postmoderna *parafraza/prijepis* (?) novele Danila Kiša *Slavno je za otadžbinu mreti*. Nakon što je taj Esterházyjev tekst u *hrvatskom* prijevodu ušao u antologiju mađarske kratke priče *Zastrašivanje strašila*, (Lukač, Mann & Ušumović 2001) oko prijevoda je nastala čak i epizodna književnokritička diskusija između jednoga od urednika Nevena Ušumovića i poznatoga srpskog hamvašologa Save Babića o

tome smije li se uopće tekst Danila Kiša *kroatizirati* ili ne, može li Esterházyjev ludistički postupak preko toga *kultnoga* teksta isto tako funkcionirati i na hrvatskom jeziku. Mene u ovom trenutku ne zanima problematika prevođenja i implikacije oko toga. Ova je studija znanstveno-ludistički tekst u kojemu se ispituje nova metodološka alternativa koju nam sugerira Esterházyjev postmodernistički literarni eksperiment. Naime, ako je u postmodernoj književnosti moguć takav postupak, ako u tuđoj kulturološkoj sredini tako recipirani i tako percipirani tekstovi mogu stopostotno funkcionirati, zašto ne bismo mogli na identičan način u svoj znanstveni diskurs unijeti slično fabricirane *tuđe znanstvene* tekstove koji bi slično i funkcionirali. Naravno, u takvoj *avanturi* nije dovoljna puka odluka, tu treba vrlo precizno i jasno odrediti polazište, osnovu i temelje na kojima leži *posuđena* nova znanstvena konstrukcija, kako ne bi ispalo da je sve skupa *učenjačko fantaziranje*.

BLISKOST POSLJEDNJEG HORIZONTA MODERNE

I sada konkretno. S jedne strane, riječ je o Krležinim *Baladama Petrice Kerempuha* i studiji Viktora Žmegača *Balade Petrice Kerempuha u komparativnoj vizuri*, (Žmegač 1986: 160–195) gdje se ovako pozicionira Krležino kapitalno djelo: „Bezbrojna djela svjetske književnosti žive u svijesti mnogih generacija ne samo na jeziku izvornika nego i u verzijama koje nazivamo prijevodima ili, ponekad, prepjevima. Međutim, zna se da prenošenje poezije s jednog jezika na drugi iz više razloga zapravo nije moguće pa je stoga bolje govoriti o transpoziciji određenih (odabranih) elemenata, o transpoziciji potaknutoj namjerom da se stvori nov, manje-više srodan tekst. *Balade* su, bez sumnje, ekstreman primjer, čak i u usporedbi s djelima s pomoću kojih se obično demonstriraju prevodilačke muke. Ne treba tumačiti kakve teškoće stvara već puka činjenica da je dijalektalna osnovica znatno proširena elementima iz stranih jezika, napose iz njemačkoga, mađarskoga i latinskoga. Stilski je rezultat posve osebujna mješavina, poseban

jezik Krležinih *Balada*, egzistentan samo u tom jedinom djelu, no jezik koji je u isti mah neka vrsta književne sinteze jezične i općekulturne povijesti naših kajkavskih krajeva." (Žmegač 1986: 160–161) S druge pak strane, riječ je o Esterházyjevu jezično eksperimentalnom postmodernističkom romanu *Tizenhét hattýúk* (Sedamnaest labudova), koji se prema meritornim esterházyolozima može na sličan način pozicionirati, dakle, kao „neka vrsta književne sinteze i općekulturne povijesti”. Kako sam u više navrata pisao i o Krležinim *Baladama* i o Esterházyjevu romanu, čak se i upustio u avanturu prevođenja manjih odlomaka romana, postalo mi je jasno da se ta dva djela u struci, na jednoj i na drugoj strani, pozicioniraju vrlo slično, čak na mnogim mjestima posve identično. I upravo otuda ideja da se iz mađarske esteházyološke znanstvene perspektive – na znanstveno-ludistički ili ludističko-znanstveni način – pristupi kapitalnome djelu hrvatske književnosti 20. stoljeća, Krležinim *Baladama*. Ono što povezuje oba teksta, dakle zajednički nazivnik jest „jezična subverzija” (jezično obaranje) – kako stoji i u naslovu. (Flaker 2009: 295) Iz svega toga logično proizlazi hipoteza: pokaže li se da je takva aplikacija moguća, svrsishodna i umjesna, nije li nužna književnopovijesna revalorizacija Krležinih *Balada*, dakako, prema postmodernističkom ključu. Drugim riječima, novo određivanje praga hrvatske postmoderne preko djela Krležinih *Balada* kao proto-postmodernističkog teksta.

Moto koji nas uvodi u taj ludističko-znanstveni ili znanstveno-ludistički eksperiment je parafraza fusnote Esterházyjeve gore spomenute novele: „~~U gornji je tekst upleten, među ostalima, u doslovnoj ili iskrivljenoj formi, određen broj citata Danila Kiša~~”.

~~U donji je tekst upleten, među ostalima, u doslovnoj ili iskrivljenoj formi određen broj citata meritornih esterházyologa – bez navoda~~

Miroslav Krleža morao je napisati *Balade Petrice Kerempuha*, s jednoga gledišta svakako: nekako je morao privesti kraju istovremenu arhaizaciju i neologizaciju, mogući jezični sinkretizam različitih geografskih i registarskih redakcija.

Recepcijski način koji se predlaže u *Baladama* ili preko *Balada* temelji se na svojevrsnom fiktivnom autobiografskom ugovoru. Miroslav Krleža posuđuje vlastiti tekst mužikašu-tamburašu Petrici Kerempuhu. Fiktivni autobiografski ugovor služi prije svega tomu da se od stvarnoga autora otuđi njegovo djelo. Duplikacija naime – kao književni primjer problematiziranog zajedništva autora i njegova djela – dobiva/crpi svoje tumačenje iz horizonta prošlosti. Upravo ovo retrospektivno promatranje naglašava naznake da Krležine *Balade* više ne iniciraju dijalog s cjelokupnošću tekstualnog univerzuma nego s njegovim određenim i konkretnim predjelima. Poblize, s njihovim regionalnim prostorom, odnosno prošlošću. Drugim riječima, kada više ne nailaze na otpor kazona, tada se – putem novog književnog diskursa – vraćaju njegovoj tradiciji.

Karakteristično je da pjesnički tekst, u ovom slučaju potencijal jezičnog stvaranja svijeta, naglašeno iskušava u eksperimentu s retrospektivnom orijentacijom. U *Baladama*, naime, nije simptomatično otkrivanje toga da je tu zapravo riječ o djelu u kojemu se specifični bitak književnosti prepoznaje u primarnosti estetskog oblikovanja riječi, nego više pitanje – osim postupka jezično-stilskog izjednačenja – zašto i kako se vezuje „drugost“ takvog baratanja jezikom s nazorom jezičnih oblika stare hrvatske književnosti. Jer biranje pseudonima (Petrica Kerempuh), relativizacija prostora i vremena, isprekidanost događaja, predstavljanje lirskog pripovjedača kao nestvarnog, neizvjesnog lica, čine relativnim sve bitne lirske čimbenike, pomoću kojih se obično može odrediti lirski svijet. Stoga sam tekst istodobno ima i nema značenje izvan sebe, prema tome, ne možemo ga uvrstiti među areferencijalna djela, premda ga ne možemo smatrati ni mimetičkim.

Taj je jezik, naravno, prije svega književni jezik (kajkavsko-hrvatske provenijencije), od propovjedne pismenosti do početaka moderne knjiškosti, točnije: željeni znakovni sustav sastavljen od tih elemenata. I kao takav, već i preko oslovljenog modaliteta, raspolaže s vrijednošću, rangom, „porukom“. I opet ne u smislu shvaćanja mogućih socijalnih funk-

cija, ideoloških uloga književnosti, nego više preko značenja koje je Canetti ovako formulirao: „Die beste Definition der Heimat ist Bibliothek.“ (Najbolja definicija domovine je knjižnica.). Jezik, u kojemu nema više prošlih stvarnosti, posreduje sadašnjosti oblike nazora, ne referira više, razumije se, na svijet prošlosti, nego na odnose bitka koji se apstrahiraju u samome jeziku. I upravo su ti odnosi bitka – u kojima se putem lirskoga niza balada traži uspomena na red – izraženi u samome djelu. Dakle, tekst koji se obraća nama u potpunosti je jednak intertekstualno zahvaćenim odnosima bitka hrvatske književnosti. Prema tome i više od onoga što bi trebalo, u principu, za ispričati konkretnu sudbinu. Taj jezik produbljuje i tragediju Petrice Kerempuha, ali otvara i znatno veći tekstualni prostor od onoga koji bi – preko Petrićinih pjesama – funkcionalno mogao ispuniti. Na kraju krajeva, „životna priča“ za koju se pokazalo da se ne može ekstrahirati iz referencijalizacije, jezik dovodi prije svega u poziciju označitelja, a ne u poziciju *osnovatelja*. Napetost između označavanja i osnivanja, zbog nadmoći prvoga, vodi k tomu da smo, umjesto dijalogu između jezika i drugog jezika/ drugih jezika svjedoci „dijalogu“ između jezika i svijeta. Uporaba jezika u *Baladama* stoga se zapravo više seli u jedan svijet, nego što ga stvara: pokazuje *poznatu* sredinu, a ne dodjeljuje novo iskustvo „dokučivog bitka“.

Ukoliko su *Balade* kao djelo eksperiment, utoliko je i poučno da mogućnost temporalnog premještanja odvojenih elemenata estetske semioze (znak-stvar-značenje) pokušavaju opskrbiti estetskim misaono-tvorbenim funkcijama. Taj je eksperiment prije svega – u svakom slučaju poštovanja vrijedan – dokaz jedino stalne otvorenosti, nezaključenosti te sposobnosti bilo kakvog označavanja tradicije. Međutim, takav dokaz u kojemu se pokazuje samo s pravom revalorirana tradicija, a time se ujedno utvrđuju granice estetskih mogućnosti intertekstualnosti. Prema tome, ovdje tradicija stoji naspram stvarnosti kao vrijednost, a ta stvarnost sadašnjice snažno je i naglašeno zaokružena na početku i na kraju iz pozicije sveznajućeg lirskog pripovjedača Petrice Kerempuha:

*Zgubljenje glavno, strašna kaštiga,
čovjek se denes friga kak liga.
(Petrica i galženjaki)*

*V kmici, v pivnici,
brez ikakšne luči,
čul se je veter
kak v praznini huči,
s kervavemi nokti v drobu, v mozgu, v žučī,
zalajal sam kak samec, kervavi pes vmiruči.
(Planetarijom)*

Tu stvarnost zapravo toliko i ne oslovljava, nego podjarmlju-je ono u čemu bi ona morala dalje živjeti. Premda nemamo pravo osporavati da je lirski pripovjedač Petrica Kerempuh, a Miroslav Krleža ispod površine oblika govornoga jezika pruža sinkretizam, u ovom slučaju sinkretistička uporaba jezika čini dostupnom vrijednosnu tradiciju jezika samo poput povijesnog repertoara. Stoga se zbog retrospektivne zainteresiranosti ne otvara modalna perspektiva prema budućnosti. Ovdje je praksa sinkretizma samo semantički u stanju tumačiti graničnu situaciju sadašnjosti. Zato je lirski govornik (Petrica Kerempuh) – kako smo gore vidjeli – prisiljen i osobno izvesti konačni zaključak djela. Naime, nije slučajno da to imenuje Petrica Kerempuh, a ne da „značenje” nove situiranosti stvara sklad jezika/više jezika. Ponovno aktualizirani govor starine, prema tome, samo skriva subjekt kasne moderne, a ne stvara ponovno njegov jezični položaj. Napose ne njegovu temporalnu opravdanost. Petričin iskaz tako će ostati nedvosmisleno jezični iskaz koji integrira, unatoč tomu što dijeli sudbinu niza povijesnih ličnosti. Iz toga proizlazi da u djelu nema jednakosti između beskrajnih prošlih i budućih mogućnosti. A zapravo ih nema zato što se u *Baladama Petrice Kerempuha* ne stvara takav – uvijek stalno rekonstituirajući – sustav pravila uporabe jezika, koji bi bio u stanju estetski potencijal govora povezati s promjenjivošću samospoznaje u jeziku. Završna pjesma *Planetarijom*, koja je ujedno najop-

sežnija – u kojoj Petrica Kerempuh svoj identitet artikulira, i singularno, u cjelokupnoj panorami hrvatske povijesti – najvešta bliskost posljednjeg horizonta moderne. One moderne koja nije zainteresirana za ponovno stvaranje, nego za čuvanje nezamjenjive i nedjeljive jednokratnosti subjekta. (Kulcsár Szabó 1996) I upravo je taj nagovještaj bliskosti posljednjeg horizonta moderne ono što spaja tu dvojicu autora, Krležu i Esterházyja, u ovim konkretnim djelima. Iz Krležine pozicije to je uvjetovano kauzalno-poetološki, iz Esterházyjeve pozicije pak retrospektivno-poetološki. U svakom slučaju, radi se o očitj jezичnoj subverziji koja prema tome nužno označava – prema našem shvaćanju – postmodernistički prag.

LITERATURA

- Flaker, Aleksandar: Dundo Maroje kroz Bahtinov procjednik. In: *Komparativna povijest hrvatske književnosti*. Zbornik radova XI. (Držić danas. Epoha i nasljeđe) sa znanstvenog skupa održanog od 22. do 24. rujna 2008. godine u Splitu. Ur.: Cvijeta Pavlović i Vinka Glunčić -Bužančić. Split – Zagreb, Književni krug – Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. 2009., 289–296.
- Kulcsár Szabó Ernő: *Esterházy Péter*. Pozsony: Kalligram Kiadó. 1996.
- Lukač, Stjepan, Mann, Jolán, Ušumović, Neven (ur.): *Zastrašivanje strašila*. Zagreb, Naklada MD, 2001.
- Žmegač, Viktor: Balade Petrica Kerempuha u komparativnoj vizuri. In: *Krležini evropski obzori*. Zagreb: Znanje. 1986., str. 160–195.